

Przemiany demograficzne ludności wiejskiej woj. lubelskiego w latach 2000–2008

Wojciech Żuchowski

Polskie Towarzystwo Statystyczne oddział w Lublinie

Streszczenie: *Przedmiotem badań jest przebieg procesów demograficznych zachodzących na wiejskich terenach woj. lubelskiego w pierwszych latach XXI w. W artykule przedstawiono zróżnicowanie poszczególnych elementów ruchu naturalnego ludności wiejskiej, wskazano na dysproporcje między poszczególnymi powiatami Lubelszczyzny i dokonano analizy ich typów demograficznych w 2000 i 2008 r.*

Wprowadzenie

Województwo lubelskie jest jednym z sześciu województw Polski, które w latach 2000–2008 charakteryzowały się spadkiem liczby mieszkańców wsi, i jednym z trzech, obok podlaskiego i opolskiego, w którym wiejska populacja systematycznie, z roku na rok malała. W roku 2000 w miejscowościach wiejskich Lubelszczyzny żyło 1 177,3 tys. mieszkańców, a w roku 2008 ich liczba zmalała do 1155,8 tys. Średni wskaźnik rozwoju demograficznego ludności wiejskiej województwa w tym czasie wyniósł 98,2%, podczas gdy analogiczny wskaźnik w Polsce wyniósł 101,7%.

W latach 2000–2008 jedynie w 4 powiatach – lubelskim, chełmskim, łęczyńskim i świdnickim – miał miejsce wzrost liczby ludności wiejskiej. Większe niż przeciętne w województwie spadki liczby mieszkańców wsi zaszły w 13 powiatach. Ujemna, lecz wyższa od średniej w województwie dynamika wzrostu wystąpiła w 3 powiatach: puławskim, łukowskim i lubartowskim.

W latach 2000–2008 liczba mężczyzn żyjących na wsi zmalała w 16 powiatach, przy czym w 14 przypadkach dynamika spadku była większa niż średnia wojewódzka (98%). Jedynie w czterech powiatach – lubelskim, chełmskim, łęczyńskim i świdnickim – w okresie ośmiu lat populacja mężczyzn na wsi zwiększyła się – wskaźnik przekroczył 100%. Przyrost liczby kobiet miał miejsce w tych samych czterech powiatach. W kolejnych trzech powiatach wskaźnik rozwoju demograficznego był niższy od 100%, lecz wyższy od średniego dla województwa (98,4%). W 17 powiatach woj. lubelskiego kobiety wiejskie stanowiły większość mieszkańców i prawidłowość ta w omawianym okresie nie uległa zmianom. Najwyższe wskaźniki feminizacji występowały w powiatach świdnickim (105,2), krasnostawskim (105,1), lubelskim (104). Mężczyźni przeważali jedynie w północo-zachodniej części regionu, w powiatach: łukowskim (98,5), radzyńskim (98,6), ryckim (99,5). Bardzo niekorzystna dla ludnościowego rozwoju obszarów wiejskich jest przewaga liczby mężczyzn nad kobietami w grupie wiekowej 20–29 lat (wiek matrymonialny). Niedobór młodych kobiet przyczynia się m.in. do spadku liczby zawieranych małżeństw, co z kolei prowadzi do spadku liczby urodzeń i nasilania się procesu starzenia się ludności. Zjawisko to występuje we wszystkich powiatach województwa lubelskiego od dawna. Wartość wskaźnika feminizacji w grupie wiekowej 20–29 dla terenów wiejskich województwa lubelskiego wzrosła z 89,4 w 2000 r. do 90,6 w 2008 r. W omawianym okresie w 12 powiatach sytuacja w tym zakresie uległa pewnej poprawie.

Tempo rozwoju demograficznego ludności wiejskiej było najwyższe w powiecie lubelskim – przyrost względny wyniósł 6,5%, co wiązało się ze zwiększonym napływem ludności funkcjonalnie związanej z Lublinem na obszar podlubelskich gmin (związanym z budową nowych domów w strefie podmiejskiej i zmianą miejsca zamieszkania). Podobna skala wzrostu (o 6%) miała miejsce w powiecie chełmskim, lecz związane to było ze zmianą granic administracyjnych, przyłączenia wiejskiej gminy Rejowiec. Liczba mieszkańców wsi wzrosła także w powiecie łęczyńskim i świdnickim.

W największym stopniu (o 17,6%) *in minus* zmieniło się zaludnienie powiatu krasnostawskiego, w którym od dawna kurczy się liczba mieszkańców. Główną tego przyczyną było jednak odłączenie gminy Rejowiec. O 6,5% zmalała populacja powiatu hrubieszowskiego, a o 5,3% – parczewskiego.

1. Średnioroczne tempo zmian ludności wiejskiej

Średnioroczny współczynnik przyrostu ludności r [Rosset 1962] obliczono dla ludności wiejskiej woj. lubelskiego według wzoru:

$$[1] \quad r = \frac{\ln(p_2/p_1) \cdot 100}{n},$$

gdzie:

p_1 – stan ludności w momencie wyjściowym,

p_2 – stan ludności w momencie końcowym,

n – liczba lat między obydwoma datami.

W omawianym okresie średnioroczny współczynnik przyrostu ludności wiejskiej w woj. lubelskim wyniósł $-0,23\%$. Analogiczny współczynnik wyliczony dla Polski osiągnął $+0,22\%$. Wśród 6 województw, w których ludność wiejska zmalała, jeszcze bardziej niekorzystne średnioroczne współczynniki r miały dwa województwa – podlaskie ($-0,49\%$) oraz opolskie ($-0,39\%$). Najwyższe średnioroczne współczynniki przyrostu ludności wiejskiej wystąpiły w województwach: pomorskim ($1,01\%$), wielkopolskim ($0,64\%$), małopolskim ($0,56\%$).

Tab. 1. Województwo lubelskie. Ludność wiejska. Średnioroczny współczynnik przyrostu ludności

Jednostka terytorialna	Ludność wiejska			
	2000	2008	2000 = 100	r (%)
POLSKA	14 594 265	14 847 695	101,7	0,22
LUBELSKIE	1 177 324	1 155 800	98,2	-0,23
Powiat krasnostawski	59 271	48 829	82,4	-2,42
Powiat hrubieszowski	52 491	49 082	93,5	-0,84
Powiat parczewski	27 357	25 904	94,7	-0,68
Powiat tomaszowski	68 119	64 987	95,4	-0,59
Powiat janowski	37 058	35 445	95,6	-0,56
Powiat włodawski	27 299	26 164	95,8	-0,53
Powiat rycki	32 249	31 106	96,5	-0,45
Powiat biłgorajski	71 498	69 052	96,6	-0,44
Powiat radzyński	46 182	44 945	97,3	-0,34
Powiat opolski	45 082	43 986	97,6	-0,31
Powiat zamojski	100 366	97 945	97,6	-0,31
Powiat bialski	92 498	90 302	97,6	-0,30
Powiat kraśnicki	61 868	60 562	97,9	-0,27
Powiat lubartowski	62 574	61 620	98,5	-0,19
Powiat łukowski	75 869	74 926	98,8	-0,16
Powiat puławski	59 485	59 251	99,6	-0,05
Powiat świdnicki	29 563	29 762	100,7	0,08
Powiat łączyński	34 931	36 064	103,2	0,40
Powiat chełmski	70 414	74 657	106,0	0,73
Powiat lubelski	123 150	131 211	106,5	0,79

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

W 13 powiatach woj. lubelskiego wartość współczynnika r była gorsza od średniego wyliczonego dla województwa. Jak wynika z zestawienia tab. 1. najszybciej wyludniają się powiaty położone przy wschodniej granicy Polski – hrubieszowski, tomaszowski, włodawski. Lokaty powiatów krasnostawskiego i chełmskiego w tym zestawieniu związane są ze zmianami granic administracyjnych.

2. Zmiany wskaźnika ruralizacji

Skalę zmian wśród ludności wiejskiej można też określić, obliczając **wskaźnik ruralizacji** (z łaciny *ruralis* – wiejski) analogiczny do użytego przez E. Rosseta wskaźnika urbanizacji [Rosset 1975]. Uznajemy on, w jakim stopniu zmienił się w badanym okresie (2000–2008) udział ludności wiejskiej:

$$[2] \quad I_{\text{rur}} = \frac{p_1 - p_0}{p_0} \cdot 100,$$

gdzie:

I_{rur} – wskaźnik ruralizacji,

p_0 – % ludności wiejskiej w momencie wyjściowym,

p_1 – % ludności wiejskiej w następnym momencie.

Tab. 2. Województwo lubelskie. Odsetek ludności wiejskiej, wskaźnik ruralizacji

Jednostka terytorialna	Odsetek ludności wiejskiej		I_{rur} (%)
	2000	2008	
LUBELSKIE	53,36	53,46	0,19
Powiat krasnostawski	74,87	71,65	-4,30
Powiat biłgorajski	67,08	66,64	-1,72
Powiat janowski	75,61	74,77	-1,12
Powiat hrubieszowski	73,26	72,76	-0,69
Powiat parczewski	72,32	71,88	-0,60
Powiat tomaszowski	74,94	74,57	-0,50
Powiat włodawski	66,25	65,97	-0,43
Powiat radzyński	73,93	73,65	-0,38
Powiat zamojski	89,50	89,39	-0,13
Powiat bialski	79,70	79,67	-0,03
Powiat łukowski	69,32	69,33	0,01
Powiat lubartowski	68,36	68,49	0,19
Powiat kraśnicki	61,00	61,26	0,42
Powiat chełmski	93,84	94,35	0,54
Powiat opolski	69,99	70,52	0,75
Powiat lubelski	90,76	91,46	0,77
Powiat świdnicki	40,76	41,08	0,79
Powiat rycki	52,38	53,23	1,62
Powiat puławski	50,14	51,07	1,84
Powiat łęczyński	61,18	63,11	3,15

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Jak pokazuje tab. 2, odsetek ludności wiejskiej w omawianym okresie wzrósł, choć wojewódzki wzrost na tle kraju wygląda skromnie. Najbardziej zmienił się odsetek ludności wiejskiej w powiecie krasnostawskim (-4,3%), a ujemny wskaźnik ruralizacji wystąpił jeszcze w dziewięciu powiatach. Dziesięć powiatów miało dodatni wskaźnik ruralizacji oznaczający, że odsetek ludności wiejskiej przez osiem lat zwiększył się (najbardziej, bo o 3,15%, w powiecie łęczyńskim).

3. Zmiany struktury ekonomicznych grup wiekowych

Przemiany w procesach demograficznych, jakie zaszły w okresie 2000–2008, uwidaczniają się także w strukturze ekonomicznych grup wieku ludności wiejskiej. Zmniejsza się liczba dzieci i młodzieży (0–17 lat). Ich udział w ogólnej liczbie ludności wiejskiej województwa w roku 2008 wyniósł 21,5% (w 2000 r. – 26,5%). Analogiczne dane dla ludności wiejskiej Polski wynosiły odpowiednio: 22,1% oraz 27,6%. Szczególnie duże zmiany można zaobserwować w grupie osób w wieku produkcyjnym (kobiety w wieku 18–59 lat, mężczyźni – 18–64 lata). Od roku 2000 odsetek osób w wieku zdolności do pracy wzrósł (w coraz wolniejszym tempie) o 5,7 punktu, tj. z poziomu 54,3% do 60% w 2008 r. Obserwujemy proces starzenia się zasobów siły roboczej powodowany zwiększaniem się liczby osób w wieku niemobilnym (powyżej 44. roku życia). Udział tej grupy wiekowej wśród ludności wiejskiej Lubelszczyzny w roku 2008 wyniósł 40,3% i był o 2,6 punktu większy niż w 2000 r. W latach 2000–2008 liczba ludności w wieku produkcyjnym w woj. lubelskim zwiększyła się o ponad 54,4 tys. Średnio w ciągu roku wzrastała o 6221.

Coraz mniej korzystne stają się relacje między poszczególnymi grupami wieku ludności – co obrazuje współczynnik obciążenia demograficznego. Obecnie na 100 osób w wieku produkcyjnym przypada 67 osób w wieku nieprodukcyjnym (31 osób w wieku poprodukcyjnym oraz 36 w wieku 0–17 lat), podczas gdy w 2000 r. wielkość współczynnika obciążenia wynosiła 64 (24 – dla poprodukcyjnego i 40 – przedprodukcyjnego). Udział osób w wieku 65 lat i więcej (razem mężczyzn i kobiet) stanowi obecnie 13,5%, a w 2000 r. wynosił 12,4%.

W omawianym okresie miała miejsce poprawa długości dalszego trwania życia. Przez 8 lat średnie trwanie życia ludności wiejskiej woj. lubelskiego wydłużyło się o 0,6 roku w przypadku mężczyzn – w roku 2008 dożywali wieku 69 lat, oraz o 1,8 roku w przypadku kobiet – w 2008 r. dożywały 80,3 lat [*Trwanie życia w 2009 r.*].

Niestety, nie dysponujemy danymi statystycznymi z tego zakresu na poziomie powiatów. W miejsce wskaźnika dalszego trwania życia, który jest możliwy do uzyskania na poziomie ponadpowiatowym, w artykule rozważymy wiek środkowy. Stopień zaawansowania starzenia się ludności określić można za pomocą opartej na medianie wieku skali opracowanej przez A. Maksimowicz [1990], w której wartość mediany z przedziału 30–34 lata przyporządkowana jest do populacji sklasyfikowanej jako stara demograficznie, a wartość mediany wieku 35 i więcej wyznacza populację bardzo starą. Od dłuższego czasu w woj. lubelskim społeczność wiejską powiatów zaliczamy do grupy bardzo starej demograficznie.

Już w roku 1995 mediana wieku ludności wiejskiej zamieszkującej tereny wiejskie woj. lubelskiego zbliżyła się bardzo (34,7) do tego progu, a w przypadku kobiet próg ten został znacznie przekroczony (36,9). W roku 2000 wiek środkowy mężczyzn na wsi lubelskiej wynosił 33,9, a kobiet 37,8. W roku 2008 mediana wieku mężczyzn żyjących na wiejskich obszarach Lubelszczyzny wynosiła 35,3, zaś wiek środkowy kobiet osiągnął 39,3. Dla porównania analogiczne (odnoszące się do wsi) informacje dla Polski to w roku 2000 – mężczyźni 32,2; kobiety 34,9, a w roku 2008 – mężczyźni 34,5; kobiety 37 [*Rocznik demograficzny 2009*].

Zwiększenie mediany wieku mieszkańców wsi w omawianym okresie jest wynikiem obserwowanej od początku lat 90. poprawy wskaźników umieralności ludności korzystnie wpływających na długość trwania życia ludności czy wartość wieku środkowego. Różnica (jej wielkość) między danymi wieku środkowego mężczyzn i kobiet w roku 2000 i 2008 wzrosła w minimalnym stopniu.

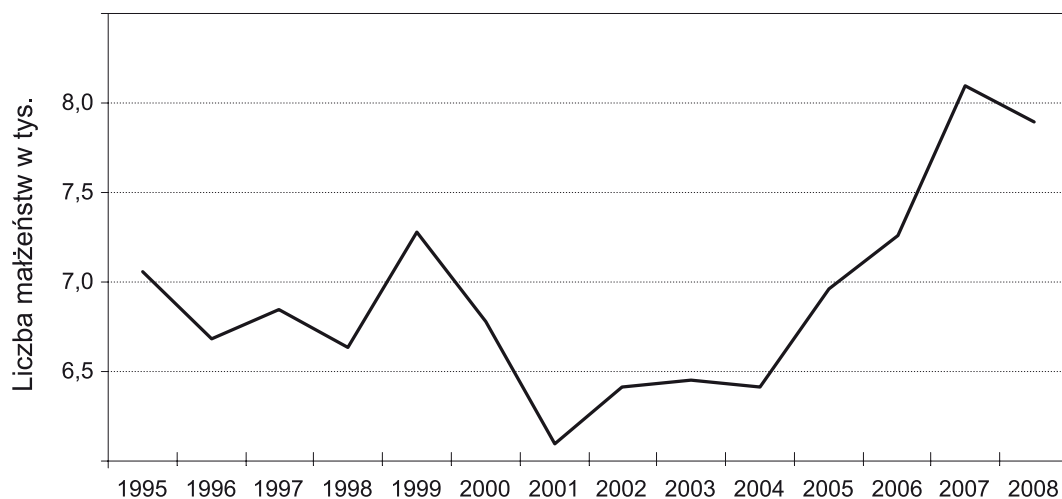
Zróżnicowanie terytorialne wartości mediany wieku ludności wiejskiej jest znaczne – w 2008 r. między skrajnymi wartościami w powiatach Lubelszczyzny różnica wynosiła 7,3 roku. Zakres wartości wyznaczają powiaty: łukowski (mediana 33,7) oraz krasnostawski (mediana 41). W wymienionych wyżej powiatach w przypadku mężczyzn skrajne wartości są mniejsze – różnice sięgają 5,7 roku (odpowiednio: 32,3 i 38); przy medianie wieku kobiet osiągnęły wartość 8,8 roku (odpowiednio: 35,4 i 44,3).

4. Ruch naturalny

Przedstawione powyżej zmiany w obrazie demograficznym woj. lubelskiego były zależne od poszczególnych składowych ruchu naturalnego ludności – liczby zawieranych małżeństw, urodzin, zgonów, a także migracji ludności.

Małżeństwa, ten istotny, bo wpływający na procesy reprodukcji ludności, we współczesnym społeczeństwie coraz bardziej zagrożony element składowy ruchu naturalnego należy omówić w pierwszej kolejności.

Trendy w liczbie zawieranych małżeństw oraz zmiany postaw i zachowań matrymonialnych na terenach wiejskich woj. lubelskiego są zbieżne ze zmianami notowanymi od dawna w Polsce. W okresie 1990–1995 na terenach woj. lubelskiego podobnie jak w kraju odnotowano spadkową tendencję liczby zawieranych małżeństw. W roku 1995 na terenach wiejskich województwa zawarto 7058 małżeństw, co w przeliczeniu na 1000 mieszkańców daje wskaźnik 5,72. Kolejne lata charakteryzowała nadal tendencja spadkowa.

Rys. 1. Województwo lubelskie. Małżeństwa na wsi

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

W związku z wchodzeniem w wiek matrymonialny licznej generacji osób urodzonych na początku lat 80. minionego stulecia przewidywano, że pierwsza dekada XXI w. będzie okresem wzrostu liczby zawieranych związków małżeńskich. W przypadku ludności wiejskiej Lubelszczyzny możemy mówić, że oczekiwania te spełniają się. Od roku 2001, kiedy to na obszarach wiejskich Lubelszczyzny zawarto najniższą liczbę małżeństw, notujemy wzrost ich liczby.

Tab. 3. Województwo lubelskie, ludność wiejska. Małżeństwa

Jednostka terytorialna	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
LUBELSKIE	6 780	6 096	6 410	6 453	6 410	6 962	7 264	8 096	7 898
Powiat bialski	527	438	478	503	502	546	558	672	611
Powiat biłgorajski	395	372	397	411	415	450	466	442	432
Powiat chełmski	389	398	364	357	344	390	491	536	582
Powiat hrubieszowski	297	286	318	310	289	320	349	356	388
Powiat janowski	201	182	203	208	204	207	226	242	219
Powiat krasnostawski	272	300	281	260	292	328	281	336	310
Powiat kraśnicki	349	292	392	342	323	375	358	391	422
Powiat lubartowski	389	333	342	344	347	374	382	416	422
Powiat lubelski	676	549	662	642	657	730	783	842	852
Powiat łęczyński	208	191	213	193	211	213	233	254	219
Powiat łukowski	553	451	481	489	445	515	525	545	596
Powiat opolski	268	256	248	244	242	274	303	317	324
Powiat parczewski	188	132	143	158	158	164	174	154	177
Powiat puławski	304	310	295	345	320	314	345	397	339
Powiat radzyński	308	259	271	248	253	262	292	351	341
Powiat rycki	203	149	191	181	180	178	191	244	211
Powiat świdnicki	154	157	162	181	148	165	146	200	184
Powiat tomaszowski	385	357	354	391	407	427	418	530	466
Powiat włodawski	140	164	140	150	145	158	166	191	184
Powiat zamojski	574	520	475	496	528	572	577	680	619

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Tab.4. Województwo lubelskie, ludność wiejska. Wskaźnik małżeństw na 1000 ludności

Jednostka terytorialna	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Równanie linii trendu
	wskaźnik małżeństw na 1000 mieszkańców									
LUBELSKIE	5,66	5,11	5,39	5,44	5,42	5,90	6,17	6,90	6,74	$y = 0,1952t + 4,8843$
Powiat tomaszowski	5,48	5,12	5,10	5,68	5,94	6,27	6,18	7,90	6,98	$y = 0,2848t + 4,6481$
Powiat chełmski	5,42	5,57	5,12	5,05	4,89	5,57	6,43	7,06	7,70	$y = 0,2788t + 4,4736$
Powiat hrubieszowski	5,48	5,30	5,94	5,86	5,51	6,16	6,79	7,00	7,70	$y = 0,2663t + 4,8617$
Powiat krasnostawski	4,50	5,01	4,73	4,42	5,01	5,69	5,58	6,74	6,27	$y = 0,254t + 4,0578$
Powiat bialski	5,60	4,67	5,12	5,40	5,41	5,91	6,06	7,33	6,68	$y = 0,2448t + 4,5736$
Powiat włodawski	5,01	5,90	5,06	5,46	5,03	5,80	6,14	7,10	6,88	$y = 0,2263t + 4,7183$
Powiat opolski	5,82	5,59	5,46	5,40	5,39	6,07	6,73	7,08	7,25	$y = 0,2233t + 4,9711$
Powiat lubelski	5,49	4,44	5,33	5,15	5,21	5,74	6,10	6,49	6,51	$y = 0,206t + 4,5767$
Powiat radzyński	6,51	5,50	5,77	5,31	5,44	5,66	6,33	7,65	7,46	$y = 0,1953t + 5,2044$
Powiat rycki	6,22	4,58	5,90	5,62	5,63	5,58	6,00	7,71	6,70	$y = 0,1912t + 5,0375$
Powiat zamojski	5,62	5,11	4,69	4,91	5,25	5,70	5,78	6,82	6,23	$y = 0,1757t + 4,6894$
Powiat kraśnicki	5,56	4,67	6,30	5,51	5,22	6,07	5,81	6,37	6,90	$y = 0,1673t + 4,9867$
Powiat janowski	5,32	4,84	5,43	5,59	5,51	5,63	6,18	6,64	6,06	$y = 0,165t + 4,8639$
Powiat biłgorajski	5,43	5,13	5,49	5,71	5,78	6,30	6,54	6,23	6,12	$y = 0,1458t + 5,1297$
Powiat lubartowski	6,10	5,23	5,39	5,44	5,50	5,93	6,08	6,63	6,74	$y = 0,1438t + 5,1742$
Powiat łukowski	7,17	5,86	6,26	6,38	5,82	6,75	6,90	7,17	7,86	$y = 0,139t + 5,9906$
Powiat puławski	5,06	5,17	4,93	5,77	5,36	5,26	5,77	6,64	5,66	$y = 0,133t + 4,8483$
Powiat łęczyński	5,90	5,42	6,05	5,46	5,94	5,96	6,51	7,06	6,07	$y = 0,117t + 5,4561$
Powiat świdnicki	5,17	5,29	5,47	6,11	4,99	5,55	4,90	6,70	6,14	$y = 0,1068t + 5,0569$
Powiat parczewski	6,70	4,73	5,16	5,75	5,80	6,08	6,48	5,77	6,69	$y = 0,1008t + 5,4025$

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Tendencję rozwojową w latach 2001–2008 wyraża funkcja liniowa o postaci $y = 286,06t + 5661,4$. Wynika z niej, że średnio w ciągu roku liczba małżeństw rosła o 286. W tym okresie średnioroczny wzrost liczby zawieranych małżeństw na terenach wiejskich był znacznie wyższy niż w miastach Lubelszczyzny (236).

Porównanie tendencji wzrostu wskaźników małżeństw na 1000 osób obliczonych dla miast oraz wsi wskazuje na minimalne różnice. Zestawienie równań trendów liniowych poszczególnych powiatów uszeregowane w ciągu malejącym pozwala stwierdzić, że wśród 10 pierwszych sześć to powiaty położone bezpośrednio przy granicy wschodniej lub w niewielkiej odległości od niej.

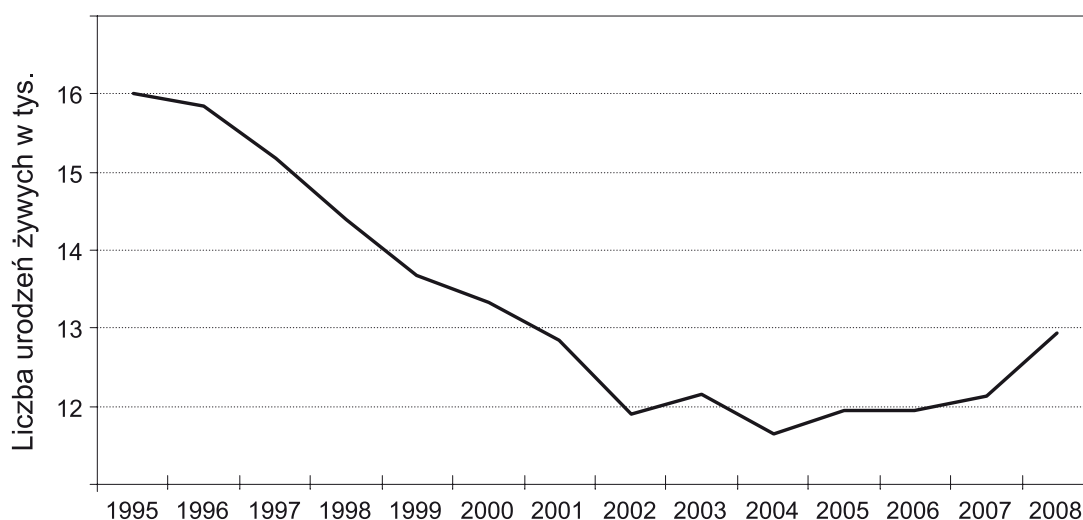
Najważniejszy element ruchu naturalnego stanowią urodzenia będące przejawem aktywności demograficznej społeczeństwa. Dane statystyczne wskazują na negatywne od początku lat 90. zjawiska w tej dziedzinie – zmniejszanie się liczby urodzeń.

W Polsce w okresie ostatnich dwudziestu lat XX w. i pierwszych latach XXI w. obserwowano spadkową tendencję zarówno liczby urodzeń, jak i ich natężenia w przeliczeniu na 1000 mieszkańców. Podobnie jak w przypadku małżeństw zmianę kierunku trendu łączy się z wchodzeniem w wiek zdolności rozrodczej wyższej generacji początku lat 80. W roku 1990 na polskiej wsi przyszło na świat 255,2 tys. dzieci (wskaźnik urodzeń 17,5‰), a w roku 1995 już tylko 200,4 tys., tj. o 1/5 mniej (wskaźnik urodzeń 13,5‰).

Analogicznie jak w kraju lata 1990–1995 na terenach woj. lubelskiego były okresem spadku liczby urodzeń. W roku 1990 w woj. lubelskim na wsi urodziło się 34 442 dzieci, co w przeliczeniu na 1000 mieszkańców daje wskaźnik 16,5. Wskaźnik urodzeń w roku 1995 osiągnął 13‰, na świat przyszło o 53,5% mniej dzieci niż w 1990 r. – zaledwie 16016.

Pierwsze lata XXI w. charakteryzował dalszy spadek liczby urodzeń. W roku 2000 na wsi lubelskiej urodziło się 13341 dzieci, a najniższy poziom urodzeń odnotowano podobnie jak w Polsce w roku 2004 – 11341.

Od tego roku nastąpiła stopniowa poprawa i możemy mówić o rosnącej tendencji rozwojowej liczby urodzeń. W okresie lat 2004–2008 średnio w roku przychodziło na świat 277 dzieci (funkcja $y = 277t + 11288$).

Rys. 2. Województwo lubelskie. Urodzenia żywe na wsi

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Tab. 5. Województwo lubelskie, ludność wiejska. Urodzenia żywe

Jednostka terytorialna	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
LUBELSKIE	13341	12850	11905	12148	11642	11936	11956	12128	12931
Powiat bialski	1208	1060	998	988	953	969	1011	981	1061
Powiat biłgorajski	824	767	686	751	744	682	689	705	733
Powiat chełmski	777	775	680	705	652	725	761	749	837
Powiat hrubieszowski	579	582	488	480	499	486	469	491	509
Powiat janowski	438	414	397	398	376	349	368	371	390
Powiat krasnostawski	534	548	508	486	480	499	407	445	451
Powiat kraśnicki	702	623	627	600	578	618	601	587	662
Powiat lubartowski	732	734	695	712	627	699	716	695	720
Powiat lubelski	1311	1202	1197	1230	1240	1315	1363	1381	1521
Powiat łużyński	399	398	368	392	402	364	383	419	421
Powiat łukowski	1084	994	921	963	907	895	902	917	1028
Powiat opolski	482	428	434	441	415	450	495	438	518
Powiat parczewski	289	306	282	274	237	255	269	245	259
Powiat puławski	607	637	590	643	527	610	584	614	625
Powiat radzyński	585	551	485	543	498	515	517	516	501
Powiat rycki	398	371	336	341	340	366	351	323	350
Powiat świdnicki	283	308	306	284	280	311	296	309	327
Powiat tomaszowski	711	821	670	677	682	628	630	675	694
Powiat włodawski	342	306	266	262	266	275	264	300	290
Powiat zamojski	1056	1025	971	978	939	925	880	967	1034

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Tab. 6. Województwo lubelskie, ludność wiejska. Wskaźnik urodzeń żywych na 1000 ludności

Jednostka terytorialna	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Równanie linii trendu
	wskaźnik urodzeń żywych na 1000 mieszkańców									
LUBELSKIE	11,15	10,77	10,01	10,25	9,85	10,12	10,16	10,33	11,04	$y = -0,0258t + 10,537$
Powiat bialski	12,84	11,30	10,68	10,61	10,28	10,49	10,99	10,70	11,61	$y = -0,1041t + 11,575$
Powiat biłgorajski	11,33	10,58	9,49	10,44	10,37	9,54	9,67	9,94	10,38	$y = -0,1039t + 10,713$
Powiat chełmski	10,83	10,85	9,56	9,97	9,27	10,35	9,96	9,86	11,07	$y = -0,0136t + 10,259$
Powiat hrubieszowski	10,68	10,79	9,12	9,07	9,51	9,35	9,12	9,65	10,11	$y = -0,0905t + 10,164$
Powiat janowski	11,60	11,00	10,61	10,69	10,16	9,49	10,06	10,18	10,78	$y = -0,1335t + 11,176$
Powiat krasnostawski	8,84	9,14	8,54	8,26	8,24	8,65	8,09	8,93	9,12	$y = -0,0004t + 8,6491$
Powiat kraśnicki	11,19	9,97	10,07	9,67	9,33	10,00	9,76	9,56	10,83	$y = -0,0497t + 10,29$
Powiat lubartowski	11,49	11,54	10,95	11,25	9,93	11,09	11,40	11,08	11,50	$y = -0,0094t + 11,183$
Powiat lubelski	10,65	9,72	9,64	9,86	9,83	10,33	10,62	10,65	11,62	$y = 0,1514t + 9,5679$
Powiat łęczyński	11,32	11,30	10,45	11,09	11,32	10,19	10,70	11,65	11,66	$y = 0,0334t + 10,908$
Powiat łukowski	14,06	12,91	11,98	12,56	11,85	11,73	11,85	12,07	13,57	$y = -0,0928t + 12,972$
Powiat opolski	10,47	9,35	9,55	9,76	9,24	9,97	11,00	9,78	11,59	$y = 0,1473t + 9,3417$
Powiat parczewski	10,30	10,97	10,18	9,96	8,70	9,46	10,02	9,18	9,79	$y = -0,1371t + 10,526$
Powiat puławski	10,10	10,63	9,86	10,76	8,82	10,22	9,77	10,27	10,44	$y = -0,0068t + 10,131$
Powiat radzyński	12,37	11,69	10,33	11,63	10,70	11,12	11,21	11,24	10,95	$y = -0,096t + 11,73$
Powiat rycki	12,20	11,39	10,38	10,59	10,63	11,46	11,03	10,21	11,11	$y = -0,0953t + 11,475$
Powiat świdnicki	9,51	10,37	10,34	9,58	9,44	10,47	9,93	10,35	10,92	$y = 0,094t + 9,63$
Powiat tomaszowski	10,13	11,77	9,66	9,83	9,95	9,22	9,32	10,06	10,40	$y = -0,0893t + 10,483$
Powiat włodawski	12,25	11,00	9,62	9,54	9,73	10,10	9,77	11,16	10,85	$y = -0,0712t + 10,801$
Powiat zamojski	10,34	10,08	9,60	9,68	9,33	9,22	8,81	9,70	10,41	$y = -0,0481t + 9,9266$

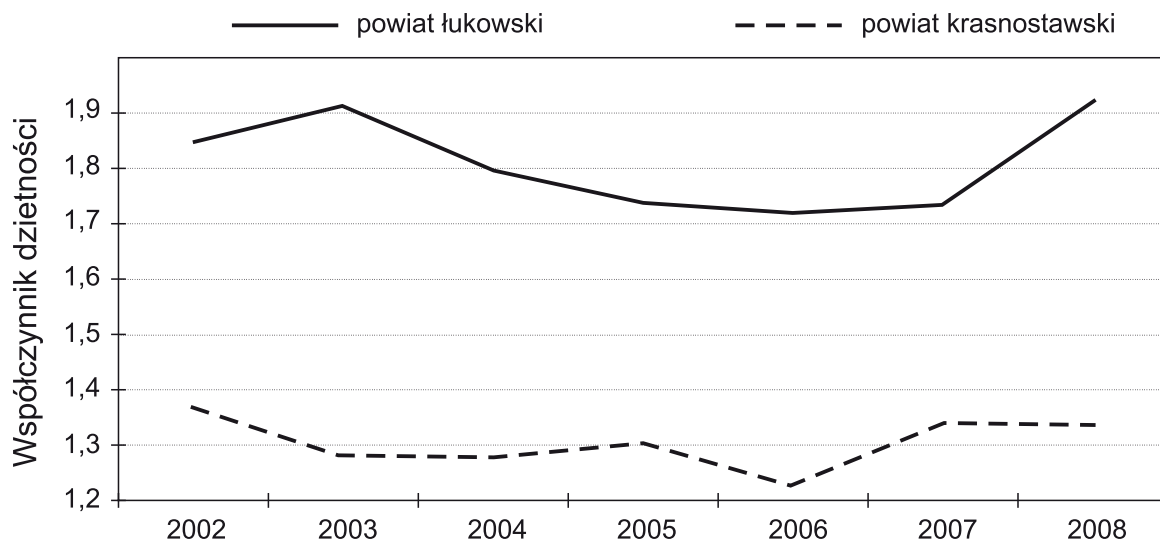
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wzrost liczby urodzeń jest echem wyższego demograficznego z pierwszej połowy lat 80. i jest związany z wejściem w okres najwyższej płodności kobiet urodzonych w latach 1979–1985. Prócz tego zaznacza się wpływ realizacji przez osoby urodzone w latach 70. ubiegłego wieku odkładanych wcześniej planów rodzicielskich.

Obliczone dla każdego powiatu równania trendu wskazują, że w okresie 2000–2008 korzystna dla rozwoju demograficznego tendencja wzrostu wskaźnika urodzeń żywych wśród mieszkańców wsi Lubelszczyzny wystąpiła jedynie w 4 powiatach: lubelskim, łęczyńskim, opolskim, świdnickim.

Pomimo rosnącej liczby urodzeń w dalszym ciągu poziom reprodukcji nie gwarantuje prostej zastępowalności pokoleń. W 2008 r. wojewódzki współczynnik dzietności ogólnej obliczony dla wsi lubelskiej wynosił 1,5490, co oznacza wzrost (o 0,0256 pkt) w stosunku do odnotowanego w 2002 r., a w porównaniu z danymi z roku 2004 wzrost o 0,0957 pkt. Jest on jednak w dalszym ciągu niższy o ok. 0,6 pkt od wielkości optymalnej (współczynnik dzietności sięgający poziomu 2,1–2,15) określanej jako korzystna dla stabilnego rozwoju demograficznego, tj. gdy w danym roku na 10 kobiet w wieku 15–49 lat przypada średnio 21 urodzonych dzieci. Obecnie na lubelskiej wsi na 10 kobiet w wieku rozrodczym przypada 15 dzieci. W porównaniu z krajem sytuacja na tym polu przedstawia się nieco korzystniej, bowiem współczynnik dzietności dla polskiej wsi w 2008 r. był nieco niższy od wojewódzkiego i wynosił 1,5275.

Istnieje dość duże terytorialne zróżnicowanie współczynnika dzietności. W większości powiatów (12) jego wysokość jest mniejsza od współczynnika wojewódzkiego. Ciekawą ilustracją różnic występujących między powiatami może być wykres obrazujący zmienność wartości współczynnika dzietności ogólnej w okresie 2002–2008 w dwu powiatach, których rozwój demograficzny jest odmienny – krasnostawskim i łukowskim.

Rys. 3. Współczynniki dzietności ludności wiejskiej powiatów krasnostawskiego i łukowskiego

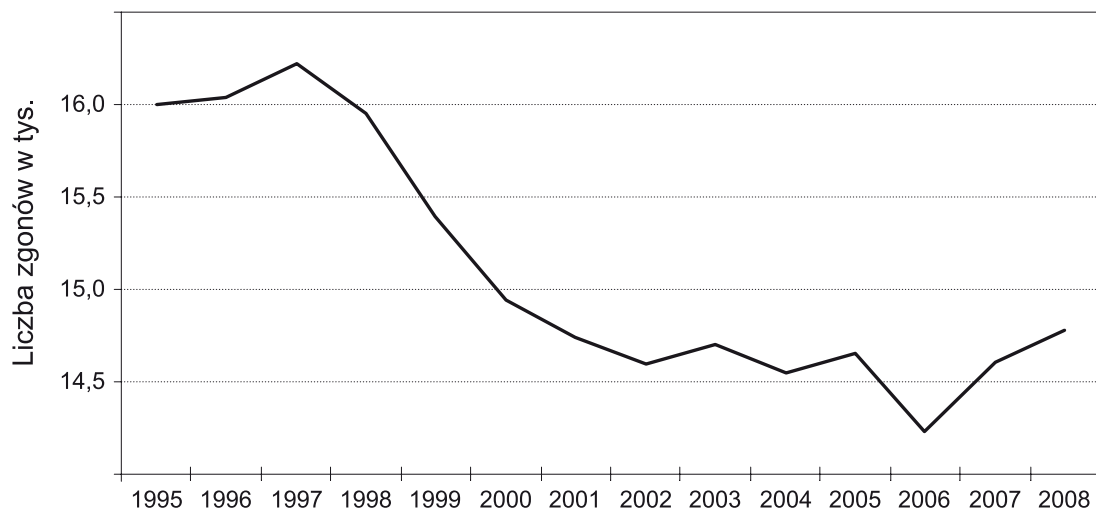
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Dzietność kobiet w znacznej mierze zależy od liczby zawieranych związków małżeńskich. Zdecydowana większość dzieci (w 2008 r. na polskiej wsi – 84,2%) rodziła się w rodzinach tworzonych przez prawne związki małżeńskie. Jednak od dłuższego czasu systematycznie rośnie odsetek urodzeń pozamałżeńskich – w roku 2002 na wsi Lubelszczyzny jedynie 7,7% dzieci (w miastach województwa – 11,8%) nie pochodziło z małżeństw, zaś w roku 2008 odpowiednio: 11%; i 15,2%. Zmiany te wskazują, że także na lubelskiej wsi zwiększa się liczba rodzin tworzonych przez związki partnerskie oraz rodzin niepełnych, tworzonych przez matki samotnie wychowujące dzieci. W roku 2008 trzy powiaty o najniższym odsetku urodzeń pozamałżeńskich to: janowski (2,6%), łukowski (6,8%), kraśnicki (7,3%). Pierwszą trójkę wśród powiatów, w których udział procentowy urodzeń pozamałżeńskich jest najwyższy, to: chełmski (18,9%), włodawski (16,6%) i krasnostawski (5,3%). Polskie rekordy w tej dziedzinie bije woj. zachodniopomorskie, gdzie w roku 2008 na wsi aż 42,3% urodzeń żywych stanowiły urodzenia pozamałżeńskie.

Drugim, niezwykle istotnym elementem ruchu naturalnego ludności są zgony. W okresie 1990–1995 zarówno w kraju, jak i na terenach woj. lubelskiego odnotowano spadkową tendencję liczby zgonów. W 1990 r. w Polsce na terenach wiejskich zmarło 166,5 tys. osób (wskaźnik zgonów 11,4‰), a w 1995 r. – 162,8 tys., tj. o 2,2% mniej (wskaźnik zgonów 11‰). W roku 1990 w województwie zmarło 16297 osób, co w przeliczeniu na 1000 mieszkańców daje wskaźnik 12,9. W roku 1995 liczba zgonów była niższa o 295, tj. o 1,8%, a wskaźnik wyniósł 12,96‰. Ostatnie lata XX w. oraz początek nowego to czas korzystnych zmian pod względem umieralności w Polsce. Ewolucja ta w dużym stopniu jest efektem obniżenia natężenia zgonów z powodu chorób układu krążenia oraz oddziaływania przyczyn zewnętrznych.

Lata 2000–2008 to okres, w którym liczba zgonów zmieniała się z roku na rok w różnych kierunkach, lecz w niewielkim stopniu. W tym czasie tendencję rozwojową liczby zgonów na terenach wiejskich woj. lubelskiego wyraża funkcja liniowa o postaci $y = -30,483x + 14796$. Z funkcji wynika, że średnio w ciągu roku mieliśmy do czynienia ze spadkiem liczby zgonów o 30.

Równania trendu obliczone dla każdego powiatu wskazują, że w okresie 2000–2008 pozytywna dla rozwoju demograficznego tendencja zmniejszania się wskaźnika zgonów wśród ludności wiejskiej wystąpiła w 8 powiatach Lubelszczyzny położonych w części centralnej (lubelski, łączyński, świdnicki), północo-zachodniej (łukowski, rycki) i północo-wschodniej (białski, włodawski).

Rys. 4. Województwo lubelskie. Zgony na wsi

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Tab. 7. Województwo lubelskie, ludność wiejska. Zgony

Jednostka terytorialna	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
LUBELSKIE	14 941	14 742	14 592	14 701	14 552	14 650	14 229	14 610	14 777
Powiat bialski	1 255	1 209	1 164	1 174	1 187	1 195	1 198	1 171	1 159
Powiat biłgorajski	796	860	840	792	810	819	811	821	799
Powiat chełmski	942	882	968	920	879	944	1048	990	1021
Powiat hrubieszowski	650	691	686	668	623	619	628	662	658
Powiat janowski	464	439	465	459	414	495	414	458	494
Powiat krasnostawski	915	923	884	879	917	898	740	782	753
Powiat kraśnicki	810	829	809	793	746	768	750	778	757
Powiat lubartowski	801	807	778	814	781	801	788	757	875
Powiat lubelski	1 480	1 387	1 433	1 441	1 422	1 450	1 374	1 456	1 523
Powiat łużyński	455	440	384	434	407	419	384	419	436
Powiat łukowski	890	860	778	854	824	847	854	851	814
Powiat opolski	552	612	594	585	633	582	591	592	589
Powiat parczewski	349	331	376	381	318	367	322	342	357
Powiat puławski	708	737	691	725	753	745	715	736	747
Powiat radzyński	594	555	572	549	547	548	559	570	589
Powiat rycki	395	384	405	398	398	352	351	373	404
Powiat świdnicki	395	402	372	399	425	384	355	403	401
Powiat tomaszowski	823	756	772	809	764	814	768	807	760
Powiat włodawski	390	371	339	363	362	348	334	364	362
Powiat zamojski	1 277	1 267	1 282	1 264	1 342	1 255	1 245	1 278	1 279

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Tab. 8. Województwo lubelskie, ludność wiejska. Wskaźnik zgonów na 1000 ludności

Jednostka terytorialna	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Równanie linii trendu
	wskaźnik zgonów na 1000 mieszkańców									
LUBELSKIE	12,48	12,35	12,27	12,40	12,31	12,42	12,09	12,45	12,62	$y = 0,0082t + 12,336$
Powiat bialski	13,34	12,89	12,46	12,61	12,80	12,93	13,02	12,78	12,68	$y = -0,0257t + 12,962$
Powiat biłgorajski	10,94	11,86	11,63	11,01	11,29	11,46	11,39	11,58	11,31	$y = 0,0102t + 11,333$
Powiat chełmski	13,13	12,34	13,61	13,00	12,49	13,48	13,72	13,03	13,50	$y = 0,0709t + 12,793$
Powiat hrubieszowski	11,99	12,81	12,82	12,63	11,87	11,91	12,21	13,01	13,07	$y = 0,0496t + 12,233$
Powiat janowski	12,28	11,67	12,43	12,33	11,18	13,46	11,32	12,57	13,66	$y = 0,1187t + 11,729$
Powiat krasnostawski	15,15	15,40	14,87	14,93	15,75	15,57	14,71	15,69	15,23	$y = 0,0255t + 15,128$
Powiat kraśnicki	12,91	13,26	13,00	12,77	12,05	12,43	12,18	12,67	12,38	$y = -0,0985t + 13,12$
Powiat lubartowski	12,57	12,68	12,26	12,87	12,37	12,71	12,54	12,07	13,98	$y = 0,0704t + 12,32$
Powiat lubelski	12,03	11,21	11,54	11,55	11,28	11,40	10,70	11,23	11,63	$y = -0,056t + 11,676$
Powiat łęczyński	12,91	12,50	10,90	12,28	11,46	11,73	10,72	11,65	12,08	$y = -0,1128t + 12,367$
Powiat łukowski	11,54	11,17	10,12	11,14	10,77	11,10	11,22	11,20	10,74	$y = -0,0156t + 11,078$
Powiat opolski	12,00	13,38	13,07	12,95	14,09	12,89	13,13	13,21	13,18	$y = 0,072t + 12,739$
Powiat parczewski	12,44	11,87	13,58	13,85	11,68	13,61	11,99	12,82	13,50	$y = 0,0614t + 12,508$
Powiat puławski	11,78	12,30	11,55	12,13	12,61	12,48	11,96	12,31	12,48	$y = 0,0673t + 11,841$
Powiat radzyński	12,56	11,78	12,18	11,76	11,76	11,83	12,12	12,42	12,88	$y = 0,0525t + 11,88$
Powiat rycki	12,10	11,79	12,51	12,36	12,44	11,02	11,03	11,78	12,83	$y = -0,0237t + 12,103$
Powiat świdnicki	13,27	13,54	12,57	13,46	14,32	12,92	11,91	13,50	13,39	$y = -0,0251t + 13,334$
Powiat tomaszowski	11,72	10,84	11,13	11,75	11,15	11,95	11,36	12,02	11,39	$y = 0,0478t + 11,239$
Powiat włodawski	13,97	13,34	12,26	13,22	13,24	12,78	12,36	13,54	13,54	$y = -0,0223t + 13,249$
Powiat zamojski	12,51	12,46	12,67	12,51	13,34	12,51	12,46	12,82	12,88	$y = 0,0361t + 12,504$

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Warto jednak zwrócić uwagę na umieralność przedwczesną – tę część umieralności ogólnej, która ma miejsce przed 65. rokiem życia. Jej poziom – uznany za dobry wskaźnik sytuacji zdrowotnej danego społeczeństwa jest w Polsce w porównaniu z krajami Europy Zachodniej nadal wysoki. W roku 2008 zgony przedwczesne stanowiły 39,1% zgonów męskiej populacji na wsi oraz 15,1% zgonów wszystkich kobiet na terenach wiejskich Polski. Analogiczne liczby dla miast są wyższe i wynoszą odpowiednio: 42,1% oraz 21,2%. Dane dotyczące przedwczesnych zgonów w miastach woj. lubelskiego to 43,6% oraz 20,4%, a we wsiach Lubelszczyzny to 36,1% oraz 11,3%. W roku 2002 na wiejskich terenach Lubelskiego odsetek ludności zmarłej przed 65. rokiem życia był niższy – 33,4% (mężczyźni) oraz 11,6% (kobiety).

W podzbiorowości mężczyzn mieszkających na wsi odsetki zgonów przedwczesnych w powiatach wahały się od 27,7% (powiat parczewski) do 44,2% (powiat chełmski), w 11 powiatach były one wyższe od średniego wojewódzkiego. W przypadku zgonów przedwczesnych kobiet różnice między powiatami były znacznie mniejsze – 8,2% (powiat kraśnicki) oraz 14,8% (powiat świdnicki). W 10 powiatach odsetki były niższe od średniego wojewódzkiego.

Kolejnym etapem analizy sytuacji demograficznej na wiejskich obszarach woj. lubelskiego będzie omówienie ewolucji rozmiarów i natężenia przyrostu naturalnego ludności.

W okresie 1990–1995 na terenach wiejskich woj. lubelskiego podobnie jak w kraju odnotowano zmniejszenie się przyrostu naturalnego. W 1990 r. w Polsce różnica między liczbą urodzeń a liczbą zgonów wynosiła 88,7 tys. osób (wskaźnik przyrostu naturalnego 6,1‰), a w 1995 r. tylko 37,6 tys. osób (wskaźnik przyrostu naturalnego 2,6‰).

W roku 1990 w woj. lubelskim analogiczne dane to 4496 osób, co w przeliczeniu na 1000 mieszkańców dało wskaźnik 3,56, i w roku 1995 tylko 14 osób (wskaźnik przyrostu naturalnego 0,01‰). Lata 1995–2000 to okres, w którym przyrost naturalny zmniejszał się z roku na rok w sposób gwałtowny od roku 1997. Różnica

między wartością przyrostu naturalnego w latach 1995 i 1996 wynosiła 214 osób. Różnica między rokiem 1996 a 1997 wynosiła już 849 osób. W roku 1996 po raz pierwszy liczba zgonów była wyższa od liczby urodzeń żywych, a wskaźnik przyrostu naturalnego obniżył się do $-0,16\%$. Przyrost naturalny stopniowo malał i w roku 2004 osiągnął najniższy poziom (rok później w stosunku do danych z wiejskich terenów Polski).

Tab. 9. Województwo lubelskie, ludność wiejska. Przyrost naturalny

Jednostka terytorialna	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
LUBELSKIE	-1 600	-1 892	-2 687	-2 553	-2 910	-2 714	-2 245	-2 446	-1 822
Powiat bialski	-47	-149	-166	-186	-234	-226	-187	-190	-98
Powiat biłgorajski	28	-93	-154	-41	-66	-137	-122	-116	-66
Powiat chełmski	-165	-107	-288	-215	-227	-219	-287	-241	-184
Powiat hrubieszowski	-71	-109	-198	-188	-124	-133	-159	-171	-149
Powiat janowski	-26	-25	-68	-61	-38	-146	-46	-87	-104
Powiat krasnostawski	-381	-375	-376	-393	-437	-399	-333	-337	-302
Powiat kraśnicki	-108	-206	-182	-193	-168	-150	-149	-191	-95
Powiat lubartowski	-69	-73	-83	-102	-154	-102	-72	-62	-155
Powiat lubelski	-169	-185	-236	-211	-182	-135	-11	-75	-2
Powiat łęczyński	-56	-42	-16	-42	-5	-55	-1	0	-15
Powiat łukowski	194	134	143	109	83	48	48	66	214
Powiat opolski	-70	-184	-160	-144	-218	-132	-96	-154	-71
Powiat parczewski	-60	-25	-94	-107	-81	-112	-53	-97	-98
Powiat puławski	-101	-100	-101	-82	-226	-135	-131	-122	-122
Powiat radzyński	-9	-4	-87	-6	-49	-33	-42	-54	-88
Powiat rycki	3	-13	-69	-57	-58	14	0	-50	-54
Powiat świdnicki	-112	-94	-66	-115	-145	-73	-59	-94	-74
Powiat tomaszowski	-112	65	-102	-132	-82	-186	-138	-132	-66
Powiat włodawski	-48	-65	-73	-101	-96	-73	-70	-64	-72
Powiat zamojski	-221	-242	-311	-286	-403	-330	-365	-311	-245

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

W latach 2000–2008 natężenie przyrostu naturalnego ludności wiejskiej w poszczególnych powiatach woj. lubelskiego było dość zróżnicowane. W powiatach: krasnostawskim, świdnickim, zamojskim i parczewskim, ujemne wskaźniki przyrostu naturalnego były bardzo niekorzystne w całym analizowanym okresie. W sposób szczególnie negatywny (od bardzo wielu lat) wyróżnia się tu powiat krasnostawski, w którym największy ujemny wskaźnik przyrostu naturalnego ($-7,5\%$) wystąpił w roku 2004.

W pięciu powiatach – lubelskim, łęczyńskim, opolskim, kraśnickim i świdnickim – równania linii trendu wskaźników przyrostu naturalnego wykazywały tendencję wzrostu. Jedynym powiatem, w którym cały czas w omawianym okresie wskaźniki przyrostu naturalnego ludności wiejskiej miały wartości dodatnie (przy spadkowej tendencji), jest powiat łukowski.

Tab. 10. Województwo lubelskie, ludność wiejska. Wskaźnik przyrostu naturalnego na 1000 ludności

Jednostka terytorialna	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Równanie linii trendu
	wskaźnik przyrostu naturalnego na 1000 mieszkańców									
LUBELSKIE	-1,34	-1,59	-2,26	-2,15	-2,46	-2,30	-1,91	-2,08	-1,56	$y = -0,0303t - 1,8092$
Powiat bialski	-0,50	-1,59	-1,78	-2,00	-2,52	-2,45	-2,03	-2,07	-1,07	$y = -0,0784t - 1,3869$
Powiat biłgorajski	0,38	-1,28	-2,13	-0,57	-0,92	-1,92	-1,71	-1,64	-0,93	$y = -0,1141t - 0,6204$
Powiat chełmski	-2,30	-1,50	-4,05	-3,04	-3,23	-3,13	-4,13	-3,48	-2,66	$y = -0,1274t - 2,421$
Powiat hrubieszowski	-1,31	-2,02	-3,70	-3,55	-2,36	-2,56	-3,09	-3,36	-2,96	$y = -0,1401t - 2,0685$
Powiat janowski	-0,69	-0,66	-1,82	-1,64	-1,03	-3,97	-1,26	-2,39	-2,88	$y = -0,2522t - 0,5531$
Powiat krasnostawski	-6,31	-6,26	-6,32	-6,68	-7,50	-6,92	-6,62	-6,76	-6,11	$y = -0,0259t - 6,4793$
Powiat kraśnicki	-1,72	-3,30	-2,92	-3,11	-2,71	-2,43	-2,42	-3,11	-1,55	$y = 0,0487t - 2,8295$
Powiat lubartowski	-1,08	-1,15	-1,31	-1,61	-2,44	-1,62	-1,15	-0,99	-2,48	$y = -0,0797t - 1,1369$
Powiat lubelski	-1,37	-1,50	-1,90	-1,69	-1,44	-1,06	-0,09	-0,58	-0,02	$y = 0,2074t - 2,1086$
Powiat łęczyński	-1,59	-1,19	-0,45	-1,19	-0,14	-1,54	-0,03	0,00	-0,42	$y = 0,1462t - 1,4585$
Powiat łukowski	2,52	1,74	1,86	1,42	1,08	0,63	0,63	0,87	2,82	$y = -0,0772t + 1,8943$
Powiat opolski	-1,52	-4,02	-3,52	-3,19	-4,85	-2,92	-2,13	-3,44	-1,59	$y = 0,0753t - 3,397$
Powiat parczewski	-2,14	-0,90	-3,39	-3,89	-2,97	-4,15	-1,97	-3,64	-3,70	$y = -0,1985t - 1,9812$
Powiat puławski	-1,68	-1,67	-1,69	-1,37	-3,78	-2,26	-2,19	-2,04	-2,04	$y = -0,0741t - 1,7099$
Powiat radzyński	-0,19	-0,08	-1,85	-0,13	-1,05	-0,71	-0,91	-1,18	-1,92	$y = -0,1485t - 0,15$
Powiat rycki	0,09	-0,40	-2,13	-1,77	-1,81	0,44	0,00	-1,58	-1,71	$y = -0,0716t - 0,628$
Powiat świdnicki	-3,76	-3,17	-2,23	-3,88	-4,89	-2,46	-1,98	-3,15	-2,47	$y = 0,1191t - 3,7042$
Powiat tomaszowski	-1,60	0,93	-1,47	-1,92	-1,20	-2,73	-2,04	-1,97	-0,99	$y = -0,1371t - 0,756$
Powiat włodawski	-1,72	-2,34	-2,64	-3,68	-3,51	-2,68	-2,59	-2,38	-2,69	$y = -0,0489t - 2,4477$
Powiat zamojski	-2,16	-2,38	-3,07	-2,83	-4,01	-3,29	-3,65	-3,12	-2,47	$y = -0,0842t - 2,5773$

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

5. Procesy migracyjne

Bardzo istotny, a w przypadku woj. lubelskiego najważniejszy wpływ na rozwój demograficzny mają procesy migracji ludności. W woj. lubelskim od bardzo wielu lat saldo migracji jest ujemne. Stwierdzenie powyższe odnosi się głównie do terenów wiejskich (w miastach ujemne saldo migracji wystąpiło dopiero od roku 2000). W roku 1990 z terenów wiejskich woj. lubelskiego ubyło 10121 osób, w 2000 r. już tylko 2341, a w 2008 r. zaledwie 425. Tendencję rozwojową salda migracji na terenach wiejskich woj. lubelskiego w okresie 2000–2008 wyraża funkcja liniowa o postaci $y = 231,02x - 2083$. Z funkcji wynika, że nadwyżka odpływu wiejskiej ludności z woj. lubelskiego nad napływem na lubelską wieś zmniejszała się średnio w ciągu roku o 231 osób.

Tab. 11. Województwo lubelskie, ludność wiejska. Saldo migracji

Jednostka terytorialna	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
LUBELSKIE	-2 341	-1 909	-1 259	-1 018	142	-266	-1 025	-250	-425
Powiat bialski	-264	-295	-83	-122	-165	-167	-90	-255	-8
Powiat biłgorajski	-153	-181	-178	-167	-133	-137	-199	-170	-173
Powiat chełmski	-209	-199	-78	-103	-174	-95	-233	-150	-139
Powiat hrubieszowski	-364	-222	-349	-357	-306	-339	-409	-390	-289
Powiat janowski	-185	-130	-125	-147	-182	-115	-78	-144	-107
Powiat krasnostawski	-229	-70	-179	-193	-151	-158	-175	-110	-70
Powiat kraśnicki	-70	-31	3	-27	31	52	-121	-42	-63
Powiat lubartowski	-77	-100	-81	-65	-26	-8	-82	-6	-8
Powiat lubelski	687	668	799	1 178	1 446	1 181	1 345	1 493	823
Powiat łęczyński	-23	5	158	126	225	187	72	205	228
Powiat łukowski	-239	-357	-279	-310	-281	-170	-263	-335	-187
Powiat opolski	-155	-111	-161	-47	-15	-40	-95	46	-57
Powiat parczewski	-119	-164	-66	-174	-122	-56	-140	-99	-130
Powiat puławski	-17	12	54	31	169	170	91	213	83
Powiat radzyński	-193	-122	-139	-164	-138	-185	-193	-142	-65
Powiat rycki	-88	-93	-113	-156	-72	-74	-148	-158	-72
Powiat świdnicki	-21	15	124	90	206	63	189	168	76
Powiat tomaszowski	-404	-322	-363	-345	-255	-261	-389	-335	-261
Powiat włodawski	-90	-74	-90	-100	11	-46	-128	-78	-60
Powiat zamojski	-128	-138	-113	34	74	-68	21	39	54

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Odmienne jest natomiast trend przemieszczeń ludności w wypadku miejskiej ludności woj. lubelskiego. W kolejnych latach XXI w. nadwyżka odpływu ludności z miast Lubelszczyzny poza granice województwa ma tendencję rosnącą, a średnio w roku ubywało 517 osób.

Analiza przestrzennego zróżnicowania przebiegu procesów migracyjnych wskazuje, że w czterech powiatach saldo migracji w okresie 2000–2008 wykazywało tendencję rosnącą – nadwyżka odpływu nad napływem ludności w przypadku powiatu hrubieszowskiego zwiększała się średniorocznie o 5 osób, w powiecie kraśnickim – niemal o 3 osoby.

Najwyższe współczynniki ujemnego salda wędrownego na wsi odnotowano w całym omawianym okresie w powiecie hrubieszowskim: $-7,95\%$ w 2006 r. oraz $-7,66\%$ w 2007 r. Na przeciwnym biegunie znalazł się powiat lubelski, gdzie wystąpiły najwyższe współczynniki dodatniego salda migracji: $11,51\%$ w 2007 r. i $11,47\%$ w 2004 r.

Tab. 12. Województwo lubelskie, ludność wiejska. Wskaźnik salda migracji na 1000 ludności

Jednostka terytorialna	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Równanie linii trendu
	wskaźnik salda migracji na 1000 mieszkańców									
LUBELSKIE	-1,96	-1,61	-1,04	-0,83	0,12	-0,28	-0,87	-0,21	-0,36	$y = 0,1911x - 1,7393$
Powiat bialski	-2,81	-3,14	-0,89	-1,31	-1,78	-1,81	-0,98	-2,78	-0,09	$y = 0,1883x - 2,6735$
Powiat biłgorajski	-2,10	-2,50	-2,46	-2,32	-1,85	-1,92	-2,79	-2,40	-2,45	$y = -0,0226x - 2,197$
Powiat chełmski	-2,91	-2,79	-1,10	-1,46	-2,47	-1,36	-3,05	-1,97	-1,84	$y = 0,0485x - 2,347$
Powiat hrubieszowski	-6,71	-4,12	-6,52	-6,75	-5,83	-6,53	-7,95	-7,66	-5,74	$y = -0,1566x - 5,6407$
Powiat janowski	-4,90	-3,45	-3,34	-3,95	-4,92	-3,13	-2,13	-3,95	-2,96	$y = 0,1585x - 4,4296$
Powiat krasnostawski	-3,79	-1,17	-3,01	-3,28	-2,59	-2,74	-3,48	-2,21	-1,42	$y = 0,0997x - 3,1298$
Powiat kraśnicki	-1,12	-0,50	0,05	-0,43	0,50	0,84	-1,96	-0,68	-1,03	$y = -0,0492x - 0,236$
Powiat lubartowski	-1,21	-1,57	-1,28	-1,03	-0,41	-0,13	-1,31	-0,10	-0,13	$y = 0,16x - 1,5947$
Powiat lubelski	5,58	5,40	6,43	9,45	11,47	9,28	10,48	11,51	6,28	$y = 0,4848x + 6,0079$
Powiat łęczyński	-0,65	0,14	4,49	3,56	6,33	5,24	2,01	5,70	6,32	$y = 0,6875x + 0,2446$
Powiat łukowski	-3,10	-4,64	-3,63	-4,04	-3,67	-2,23	-3,45	-4,41	-2,47	$y = 0,0895x - 3,9632$
Powiat opolski	-3,37	-2,43	-3,54	-1,04	-0,33	-0,89	-2,11	1,03	-1,28	$y = 0,3626x - 3,3636$
Powiat parczewski	-4,24	-6,31	-2,38	-5,05	-4,48	-2,08	-5,21	-3,71	-4,91	$y = 0,0402x - 4,4661$
Powiat puławski	-0,28	0,20	1,20	0,52	2,83	2,85	1,52	3,56	1,39	$y = 0,3288x - 0,1114$
Powiat radzyński	-4,08	-2,59	-2,96	-3,51	-2,97	-3,99	-4,18	-3,09	-1,42	$y = 0,1032x - 3,7163$
Powiat rycki	-2,70	-2,86	-3,49	-4,84	-2,25	-2,32	-4,65	-4,99	-2,29	$y = -0,0758x - 2,997$
Powiat świdnicki	-0,71	0,51	4,19	3,04	6,94	-0,17	6,34	5,63	2,54	$y = 0,4909x + 0,6899$
Powiat tomaszowski	-5,76	-4,62	-5,23	-5,01	-3,72	-3,83	-5,75	-4,99	-3,91	$y = 0,1068x - 5,2925$
Powiat włodawski	-3,22	-2,66	-3,25	-3,64	0,40	-1,69	-4,74	-2,90	-2,24	$y = 0,0361x - 2,8413$
Powiat zamojski	-1,25	-1,36	-1,12	0,34	0,74	-0,68	0,21	0,39	0,54	$y = 0,2343x - 1,4142$

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

6. Typologia demograficzna ludności wiejskiej w powiatach woj. lubelskiego

Rozważania zakończmy analizą typologii demograficznej powiatów woj. lubelskiego w omawianym okresie.

J.W. Webb wyróżnia osiem typów rozwoju demograficznego oznaczonych literami od A do H.

Typy A–D odnoszą się do powiatów aktywnych demograficznie:

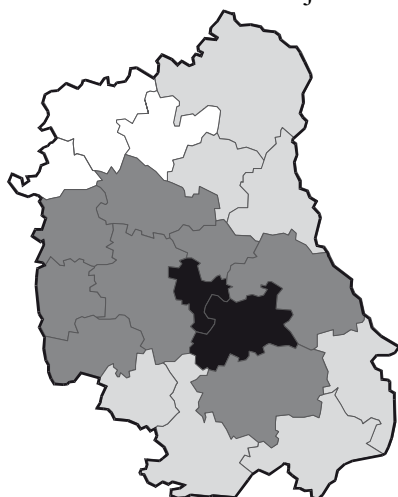
- A – dodatni przyrost naturalny przewyższa ujemne saldo migracji,
- B – dodatni przyrost naturalny jest wyższy od dodatniego salda migracji,
- C – dodatni przyrost naturalny jest niższy od dodatniego salda migracji,
- D – dodatnie saldo migracji z nadwyżką rekompensuje ujemny przyrost naturalny.

Typy E–H oznaczają powiaty cechujące się ubytkami ludności:

- E – ujemnego przyrostu naturalnego nie rekompensuje dodatnie saldo migracji,
- F – ujemnemu przyrostowi naturalnemu towarzyszy ujemne, ale mniejsze w swej wartości bezwzględnej saldo migracji,
- G – ujemny przyrost naturalny występuje wraz z ujemnym, lecz większym w swej wartości bezwzględnej saldem migracji,
- H – ujemnego salda migracji nie rekompensuje dodatni przyrost naturalny.

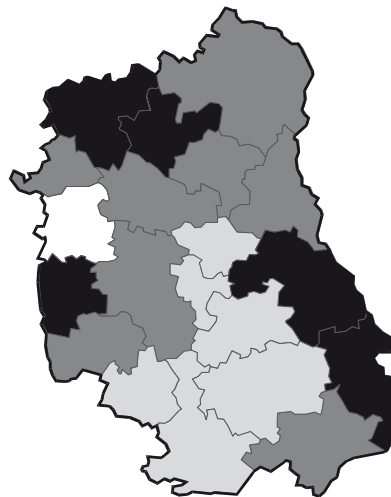
W 2000 r. wśród powiatów województwa jedynie w jednym ludność wiejska znalazła się w grupie aktywnych demograficznie. Typ D wystąpił w powiecie lubelskim. Pozostałe powiaty należały do grupy charakteryzującej się ubytkami ludności. Składała się ona z 19 jednostek, w tym aż w 10 ujemne saldo migracji było wyższe od ujemnego przyrostu naturalnego (typ G), w trzech powiatach występował typ H, a w sześciu przypadkach ujemny przyrost naturalny przewyższał ujemne saldo migracji (typ F). W okresie kolejnych lat miały miejsce zjawiska, które spowodowały znaczne zmiany.

Wskaźnik feminizacji

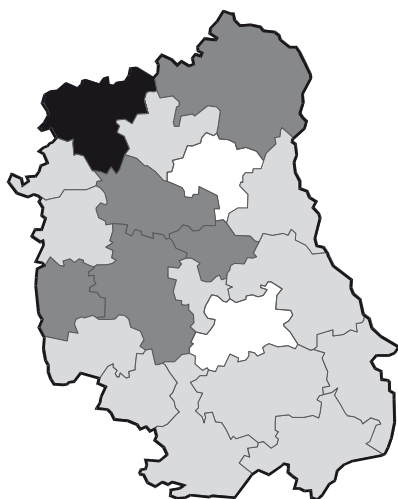
100,0 102,5 103,0 i więcej

Wskaźnik małżeństw na 1000 ludności

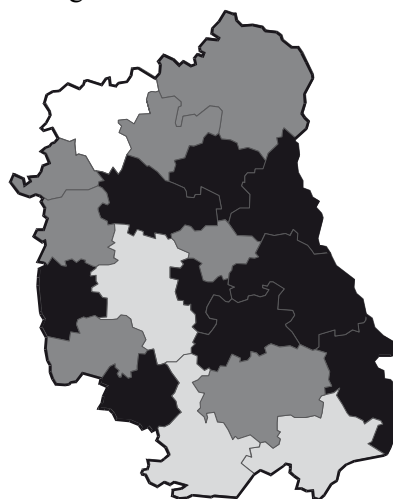
6,0 6,5 7,0 i więcej

Wskaźnik urodzeń na 1000 ludności

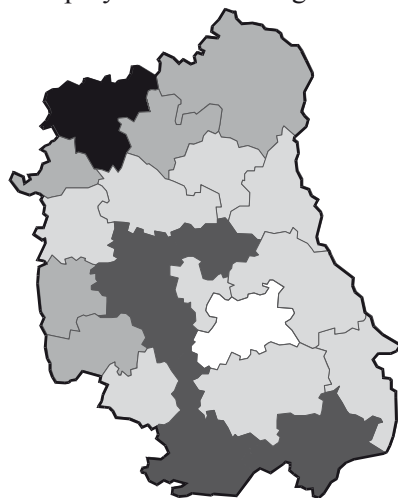
10,0 11,5 13,0 i więcej

Wskaźnik zgonów na 1000 ludności

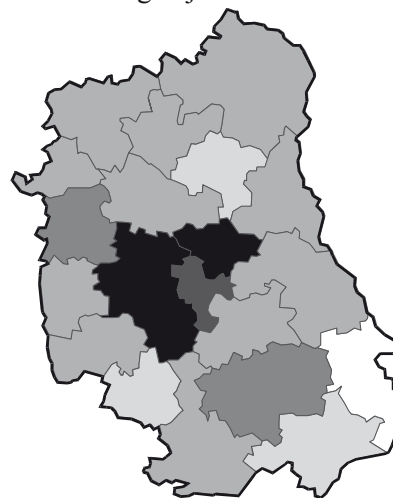
10,0 11,5 13,0 i więcej

Wskaźnik przyrostu naturalnego na 1000 ludności

-4,0 -2,0 -1,0 0,0 i więcej

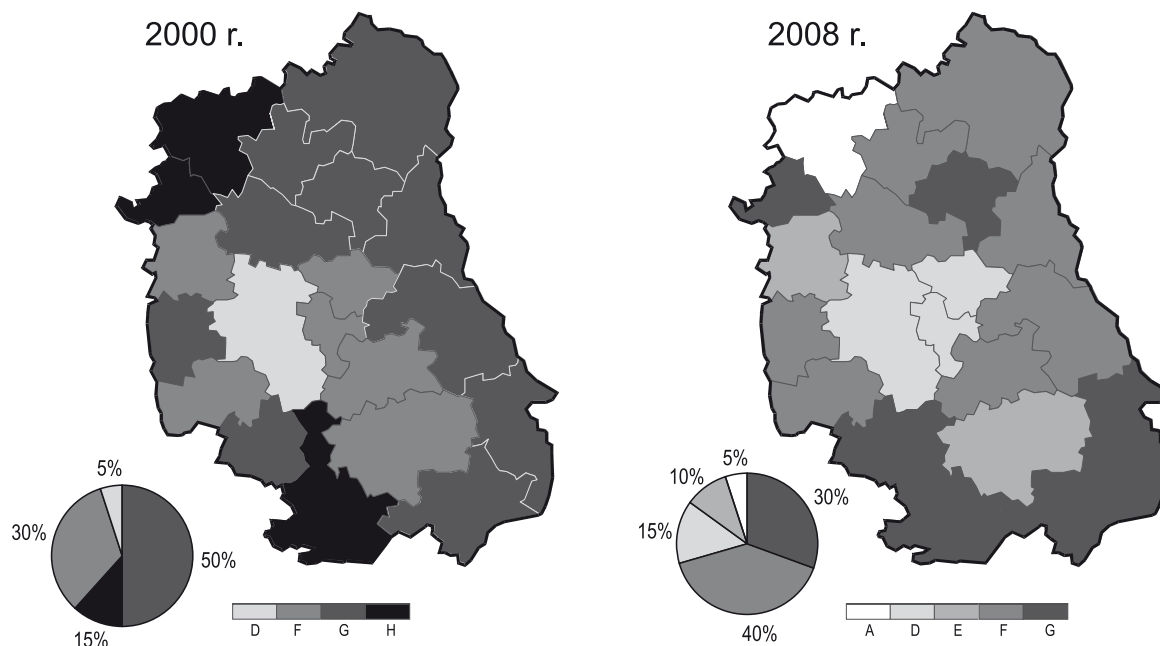
Wskaźnik salda migracji na 1000 ludności

-5,0 -2,5 0,0 2,5 5,0 i więcej

Rys. 5. Ludność wiejska woj. lubelskiego w 2008 r. Wskaźniki demograficzne

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Rys. 6. Ludność wiejska woj. lubelskiego. Typy rozwoju demograficznego wg J.W. Webba

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

W roku 2008 aktywność demograficzna charakteryzowała już 4 powiaty. W powiecie łukowskim (typ A) dodatni przyrost naturalny przewyższał wartością bezwzględną ujemne saldo migracji. Powiat lubelski pozostawał w typie D, ten sam typ wystąpił w powiatach łęczyńskim i świdnickim. W roku 2008 w 16 powiatach występowały ubytki ludności. Inny też typ dominował – 8 powiatów zakwalifikowano do grupy, w której ujemne saldo migracji było niższe w swej wartości bezwzględnej od ujemnego przyrostu naturalnego (typ F). Sześć powiatów zaliczono do typu G, dwa (puławski i zamojski) do typu E. Typ H nie wystąpił w żadnym z powiatów.

Analiza przebiegu procesów demograficznych ludności wiejskiej woj. lubelskiego wykazała dysproporcje w jej rozwoju. W okresie od 2000 do 2008 r. powiaty, w których następował spadek liczby ludności, skupiają się głównie w pasie wzdłuż granicy państwa, w obrębie Polesia (powiat włodawski, parczewski, chełmski) i Wyżyny Wołyńskiej (powiaty hrubieszowski, w dużym stopniu tomaszowski). Są to obszary najslabiej zaludnione. Proces wyludniania się tych terenów trwa od dawna, w niektórych przypadkach sięga okresu I wojny światowej. Spośród pozostałych powiatów wyróżnia się *in minus* położony w obrębie Wyżyny Lubelskiej powiat krasnostawski. Interesujące wydaje się badanie przyczyn tak niekorzystnego rozwoju demograficznego terenów wchodzących w jego skład.

Na obszarach wiejskich daje się zaobserwować wyraźną polaryzację procesów demograficznych będącą następstwem, z jednej strony, depopulacji – przede wszystkim na terenie wspomnianych w poprzednim akapicie powiatów, a z drugiej – suburbanizacji, która ma miejsce w największym natężeniu w powiecie lubelskim, a także w takich powiatach jak łęczyński, świdnicki, puławski, zamojski.

Literatura

- KOWERSKI M. (2009): *Diagnoza i prognoza procesów demograficznych w województwie lubelskim*, „Lubelski Barometr Gospodarczy”, nr 1, s. 39–76.
- MAKSIMOWICZ A. (1990): *Przemiany struktury ludności według wieku*, [w:] M. OKÓLSKI (red.): *Teoria przejścia demograficznego*, PWE, Warszawa.
- Rocznik demograficzny 2009*. (2009): Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
- ROSSET E. (1962): *Perspektywy demograficzne Polski*, oprac. graf. H. KOZAKIEWICZ, PWE, Warszawa.
- ROSSET E. (1975): *Demografia Polski*, PWN, Warszawa.
- Trwanie życia w 2009 r.* (2010): Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.